

Висновки. Таким чином, у ситуації, коли освіта ґрунтується на сучасній парадигмі, коли становлення особистості відбувається у вільному прояві, роль менталітету особливо відчутна. На нашу думку, опора в мистецькому освітньому просторі ВНЗ на ментальність стимулює становлення особистості майбутнього педагога-музиканта відповідно до особливостей генотипу, і в цьому випадку ми можемо говорити про менталітет як запоруки духовності освітнього простору і як компонент сучасної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Губанов Н. И. Менталитет: сущность и функционирование в обществе / Н. И. Губанов, Н. Н. Губанов // Вопросы философии. – 2013. – №2. – С. 22-33.
2. Кевишас И. Обобщение / И. Кевишас. // Духовность воспитания: [коллективная монография]. – Вильнюс «Образование», 2012. – С. 519–528.
3. Маникин Р. В. Контент-анализ как метод исследования истории мысли / Р. В. Маникин // Клио. – 1991. – № 1. – С. 28-33.
4. Олексюк О. Духовные ценности как основа компетентностно ориентированного высшего художественного образования // О. Олексюк // Прикладные исследования в обучении и практике. –2012. – № 7. – С. 73–76.
5. Растрьгина А. Личностно-профессиональное развитие будущего педагога-музыканта в воспитательном пространстве ВУЗа / А. Растрьгина // Духовность воспитания: [коллективная монография]. – Вильнюс «Образование», 2012, С. 130–139.
6. Растрьгина А. Свобода как духовная константа металитета украинца А. Растрьгина // Прикладные исследования в обучении и практике. –2012. – № 7. – С. 68–72.
7. Человек в сфере гуманитарного познания. – К. : Украинский центр духовной культуры, 1998. – 408 с.
8. Чижевский Д. Очерки по истории философии на Украине / Чижевський Д. – К, 1992.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Растрьгіна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання.

Тетяна ФЕДОРЧЕНКО (Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІ ПЕДАГОГІЧНО ДІАГНОСТИКИ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття присвячена питанням педагогічної діагностики школярів з негативними проявами у поведінці, згалом: діагностиці мікрорайону, школи, класу, особливостям часових періодів скоєння негативних вчинків учнями.

Педагогічна діагностика сприяє виявленню факторів негативного впливу на учнів; пошукам стратегій позитивної соціальної адаптації школярів на основі їх захисту, допомоги у визначенні соціально цінних орієнтацій; дає можливість комплексно осягнути ситуацію умов життєдіяльності неповнолітніх, визначити фактори ризику, і на цій основі намітити прийоми корекції. У статті запропонований соціальний паспорт мікрорайону, який дає можливість педагогічним колективам шкіл прогнозувати ситуацію, науково і методично обґрунтовано будувати профілактичну діяльність у системі "школа – учні – батьки – превентивне виховне середовище".

Ключові слова: педагогічна діагностика, формування превентивного виховного середовища, загальноосвітній навчальний заклад, часові періоди вчинення негативної поведінки.

The article is devoted to the questions of pedagogical diagnostics of students with negative displays in behavior in general: to diagnostics of microregion, school, class, to the features of time zones of committing negative actions.

Pedagogical diagnostics assists the exposure of factors of negative influence on students; to the search of strategies of positive social adaptation of schoolchildren on the basis of their defence; to the help in determination of socially valuable orientations; enables complex to study the situation in the terms of vital functions minor, to define risk factors, and on this basis to set the receptions of correction. The social passport of microregion, which enables the pedagogical collectives to forecast a situation, is offered in the article, scientifically and orderly reasonably to build prophylactic activity in the system "School is students-parents preventive educative environment".

Keywords: pedagogical diagnostics, forming preventive educative space, general educational establishment, sentinel periods of committing negative actions.

Постановка проблеми

Велику роль відіграє уміння педагога зорієнтуватися у складнощах і особливостях впливу на учнів у сучасний період. Специфіка професійного завдання педагогічного колективу у профілактиці девіантної поведінки школярів визнається необхідністю корекції їх соціально-педагогічної ситуації розвитку життєдіяльності, глибокого аналізу деструктивних факторів, які спричиняють негативні прояви у поведінці.

Власне, однією з провідних функцій профілактичної роботи є її діагностична спрямованість. Це та

першооснова, без якої не може здійснюватись грамотна профілактична робота. Відомий вислів К. Ушинського про те, щоб виховати особистість в усіх відношеннях, треба знати її також в усіх відношеннях, мусить стати вихідним положенням у підході до діагностичної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даному питанню присвятили свої праці О. Єжова, І. Зверева, С. Кириленко, Т. Кравченко, В. Кириченко, І. Козубовська, В. Оржеховська, О. Пилипенко, М. Фіцула.

Діагностика, як здатність розпізнавати, – термін медичний. Однак давно і повністю визнаний педагогікою. Це методи і принципи, за допомогою яких встановлюється діагноз, тобто стан чи стадія того чи іншого педагогічного явища. Діагностика відхилень у поведінці учнів – це надзвичайно важлива складова педагогічного процесу. Від успішного її застосування залежить успіх виховного впливу на учнів [2].

За визначенням М. Гуслової, *педагогічна діагностика* – процес наукового виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків та взаємостосунків у суспільстві, які характеризують його соціально-економічний, культурно-правовий, морально-психологічний, медико-біологічний стан. Діагностика дає можливість одержати достовірні знання про особистість школяра, його ставлення до соціальних цінностей суспільства, до інших людей, груп, виявлення відхилень у поведінці.

Мета статі – визначити особливості технології діагностики школярів у контексті формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу.

Вклад основного матеріалу. На основі тривалої експериментальної роботи нам вдалося виробити багатоступінчастий підхід до діагностики, віднайти її ефективний алгоритм, що дало можливість забезпечити ефективність профілактичної роботи.

Дослідження І. Бега, Т. Дем'янюк, Т. Кравченко, В. Оржеховської, В. Кириченко свідчать про те, що інтеріоризація (внутрішня потреба) цінностей особистістю, норм, ставлень, зразків поведінки відбувається під інформаційним впливом того життєвого середовища, з яким найтісніше пов'язані соціальні та індивідуальні характеристики особистості.

У ході дослідження ми встановили, що негативна спрямованість поведінки школярів визначається, перш за все, споживацько-мотиваційною і ціннісно-сисловою регуляцією поведінки. Це проявляється у тому, що, розвиваючись морально і соціально, неповнолітній відчуває на собі вплив негативних проявів навколишнього середовища. При цьому особливість середовища виступає у вигляді провокуючого, потурального чи стримуючого стану [3].

Провокуючий стан проявляється через негативні норми і традиції в середовищі неповнолітніх, які підтримує сам неповнолітній, у процесі визначення свого групового статусу. Потуральний стан проявляється через погані умови життя в сім'ї, нездоровий моральний клімат, недоліки в професійній діяльності осіб, які здійснюють виховні функції. Стримуючий стан мікросередовища проявляється у вигляді сприятливих умов, що позитивно впливають на емоційні і поведінкові реакції учнів. Формування сприятливих умов створюється через вивчення і розвиток інтересів та соціально схвалюваних нахилів учнів. Особливу роль відіграє діагностика потенційно негативних факторів. На основі її даних і розробляються напрями та методи профілактичної діяльності.

Слід зазначити, що емпіричний вибір об'єктів діагностики включає педагогічні спостереження, аналіз документальних джерел установ освіти, проведення анкет, тестів, індивідуальних бесід, опитування.

При розробці діагностичної процедури важливо враховувати положення про особливості психічних механізмів відхилень у поведінці учнів. Зокрема про те, що сенситивні періоди негативної поведінки у підлітковому віці визначаються ставленням до негативних вчинків, нездорового способу життя та соціального оточення, в якому відбувається активізація психічних явищ.

Отже, для мінімізації негативних проявів у поведінці школярів потрібно створити превентивне виховне середовище у загальноосвітньому навчальному закладі, яке буде дружнім до дитини. Під *превентивним виховним середовищем* ми розуміємо: упорядковану цілісну сукупність організаційно-педагогічних умов і обставин, взаємодія й інтеграція яких забезпечує правову підтримку розкриття внутрішнього потенціалу, духовного розвитку і життєздійснення особистості; сприяє виробленню нею ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства; нівелює негативні впливи соціуму на дитину [3]. *Формування превентивного виховного середовища* – це оптимізація співвідношень усіх компонентів виховного середовища навчального закладу, спрямована на посилення безпосереднього й опосередкованого цілеспрямованого впливу на учасників педагогічної взаємодії відповідно до мети і завдань превентивного виховання [1].

Звернемо увагу на таку особливість, що сучасний міський школяр більше схильний до територіального розподілу сфер життєдіяльності. Нею може бути двір, вулиця, мікрорайон, район. На основі аналізу матеріалів соціальних служб у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей ми з'ясували, що сфери типової поведінки діяльності обмежені територіальними межами мікрорайону. У відповідності до цього доцільним стало виділити об'єкти, що відповідають територіальному поділу того чи іншого району (мікрорайону). У цьому плані важливим є знання *соціального паспорту мікрорайону*. Сюди входить:

1. Наявність соціальної інфраструктури: кількість шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів тощо, та учнів у них; позашкільних установ, наявність медичних, юридичних, правоохоронних, психологічних та інших служб допомоги неповнолітнім; наявність платних і безплатних форм позашкільної діяльності учнівської молоді, їх кількісний склад; місця продажу алкогольних та тютюнових виробів.

2. Відомості про суб'єкти асоціального впливу на неповнолітніх: неблагополучні сім'ї; неформальні об'єднання неповнолітніх асоціального змісту; неповнолітні, які перебували у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації; наявність школярів, які схильні до вживання психоактивних речовин, що перебувають на обліку у кримінальній міліції у справах дітей; неповнолітніх, які стоять на обліку служб у справах дітей як лідери асоціальних та кримінальних груп.

3. Наявність суб'єктів виховного впливу на неповнолітніх; учителів 1-11 класів у школах; соціальних педагогів, класних керівників, психологів, учителів молодших класів; керівників гуртків і методистів у позашкільних установах; спеціалістів по роботі з учнями "групи ризику".

4. Участь владних структур у вирішенні проблем неповнолітніх: участь закладів освіти, охорони здоров'я, правоохоронних органів; створення громадської думки щодо порушників порядку, наявність гласності, оперативність реагування на протиправні дії, роль прокуратури, соціальних служб у справах дітей, громадських організацій у захисті прав і допомозі дітям та підліткам.

Таким чином, наявність такого аналізу дає можливість педагогічним колективам шкіл прогнозувати ситуацію, науково і методично обґрунтовано будувати профілактичну діяльність у системі "школа (навчальний заклад) – учні – батьки – превентивне виховне середовище". Такий аналіз допомагає досягнути увесь спектр позитивного та негативного впливу на учнів на рівні мікрорайону і визначитись у необхідності тих чи інших засобів виховного впливу на учнів. До діагностики не можна підходити спрощено. Вона має будуватися на основі здобутків науки і передової практики.

Скажімо, у дослідженнях вітчизняних вчених І. Данченко, М. Калиняк, І. Козубовської, Н. Онищенко, В. Оржеховської, М. Фіцули знаходять визначення ідея вивчення процесів, які відбуваються в організмі і в поведінці людини у взаємозв'язку з фактором часу. Однак цьому аспекту приділяється вкрай недостатньо уваги.

Сучасна наука в галузі гігієни вивчення пристосувальних можливостей ендогенних механізмів учнів до різних впливів виховного середовища засвідчує наявність сезонних психологічних станів навчальної діяльності, що характеризують "стадії входження" в навчальний процес, – осіння стадія адаптації; зимовий стійкий рівень; весняна стадія стомлюваності – сприяє прогнозуванню здоров'я і соціальної дієздатності учня. Це, у свою чергу, розширює уявлення про профілактичну діяльність і шляхи її здійснення [4].

Тому, *діагностуючи мікрорайон*, дуже важливим є виявлення часових періодів виникнення негативних проявів у поведінці. Для цього слід аналізувати дні, години, тижні і місяці, впродовж яких фіксуються протиправні дії. Вони розрізняються за видами девіантної поведінки і за характером скоєння дій (індивідуальні і групові). Для ефективного вирішення таких заходів варто залучати, соціальних педагогів та психологів, співробітників кримінальної міліції у справах дітей. Можна провести такі спеціальні заходи: "Діти вулиці", "Розшук", "Вокзал", "Канікули".

В ході дослідження даної проблеми ми з'ясували, що, на першому етапі в добовому аналізі прояву негативної поведінки виділяються, як правило, три періоди, впродовж яких учнями шкіл скоюється найбільша кількість неправомірних дій. Ними виявились проміжки між 14-16 годинами, 16-21 і 24-1 год. ночі.

Як показує проведений аналіз, статистика органів кримінальної міліції у справах дітей свідчить про кількісний ріст числа школярів, затриманих у стані сп'яніння (підлітків – 17%, старшокласників – 28%). Вживання психоактивних речовин неповнолітніми теж є правопорушенням, активним криміногенним фактором, що сприяє росту девіантної поведінки. Часові періоди вживання алкоголю співпадають з періодами виникнення негативної поведінки. Наприклад, під час вживання алкоголю, пік якого припадає на 15 год., підлітками та старшокласниками скоюється більшість індивідуальних негативних вчинків. Вживання алкоголю в 19 год. збігається зі скоєнням комплексу всіх видів протиправних дій.

Проведений аналіз часу скоєння протиправних дій дає можливість згрупувати часові періоди на протязі доби, відповідно 15-16, 19-20 і 1 год. ночі. Протиправні дії, скоєні учнями у нічний час, свідчать про поганий сімейний контроль. Тому необхідна роз'яснювальна робота з батьками.

Динаміка виникнення девіантної поведінки, розподіл періодичності скоєння негативних вчинків учнями шкіл за тижневий цикл навчальної життєдіяльності дає можливість виділити часовий період "ризик" – понеділок. Цим днем відмічена найбільша кількість правопорушень, скоєних під впливом алкогольних напоїв (58%). В результаті аналізу проявів девіантної поведінки школярів впродовж навчального року нами виділено сплески росту кількості негативної поведінки в діапазонах: вересень, листопад, січень, березень, травень. Найбільш активно проявляються протиправні дії у вересні і травні.

Характерним у цьому аналізі виявляється те, що часові періоди ризику девіантної поведінки утворюються при переході життєдіяльності учнів з одного середовища в інше. До них відносяться:

навчальний період – вільний час; канікулярний час – час занять, вільний час – час сімейного спілкування.

Таким чином, часові періоди виникнення негативної поведінки учнями можуть бути необхідним матеріалом пошуку оптимальних шляхів педагогічної профілактики девіантної поведінки. Наприклад, наявність сплеску негативної поведінки учнями у вересні примушує прискорити процес формування мережі позашкільної зайнятості (по можливості, враховуючи кризу в країні) – різноманітних гуртків, клубів, секцій. Педагогічним колективам загальноосвітніх навчальних закладів слід використати індивідуальні підходи до школярів, щоб “розрядити” їх негативні емоції після уроків. У період 19-21 год. необхідно об’єднати зусилля кримінальної міліції у справах дітей, служб у справах дітей, різних громадських організацій за місцем проживання, батьківської громадськості для посилення контролю за місцями групового спілкування підлітків.

Аналіз часових періодів ризику показує, що кількість проявів девіантної поведінки групється в діапазонах, близьких до зміни основних видів життєдіяльності учнів.

Наше дослідження переконує, що збільшення кількості школярів із девіантною поведінкою пов’язане з недостатнім умінням учнів адаптуватись до змін середовищ життєдіяльності.

В ході наших спостережень та проведеної роботи ми дійшли висновку, що знання часових періодів прояву девіантної поведінки дає можливість прогнозувати періоди ризику. Ігнорування цих даних обов’язково негативно відіб’ється на стані правопорушень. Ми в цьому неодноразово переконалися, коли, попереджаючи школу про наступний криміногенний сплеск, не знаходили розуміння педагогічного колективу і ті не вживали запропонованих їм заходів. У всіх таких випадках прогнозовані негативні дії з боку учнів обов’язково відбувалися. І навпаки, 90% очікуваних протиправних дій вдалося уникнути при своєчасному врахуванні даних прогнозу.

Наступний рівень діагностики – *діагностика на рівні школи*. Вона включала максимум відомостей про колектив школи – учнівський і учительський, зокрема: кількість учнів, у початкових, середніх та старших класах, з них хлопців і дівчат; участь школярів у пізнавально-розвивальній, трудовій діяльності, естетично-художній тощо; конкретні відомості про дітей, які потребують посиленого педагогічного впливу. Директор школи повинен добре знати нахили і уподобання учителів, щоб уміло і максимально використати потенційні творчі можливості кожного учителя і вихователя. Такий аналіз допоможе керівникові школи, заступнику директора з виховної роботи соціальному педагогу та шкільному психологу визначити стратегію виховної роботи, вчасно виявити больові місця і запобігти негативним проявам у поведінці учнів.

Третій етап – *діагностика на рівні класу*. Це найвідповідальніша ділянка профілактичної роботи, яка повністю залежить від професійної майстерності класного керівника. Передусім така діагностика ставить за мету з’ясувати рівень душевного комфорту учнів у шкільному та класному колективі шляхом таких анкет як “Я і мій клас”, “Ми і наші учителі”, “Ти і твої батьки” та ін.

Наприклад, за допомогою анкети “Я і мій клас” ми з’ясували, з яким настроєм учень іде до школи; який рівень сформованості класного колективу; наявність у кожного друзів; тих, хто користується авторитетом, є лідером як у позитивних, так і в негативних справах; про проведення учнем вільного часу; наявність тих, з ким можна піти на виконання відповідального і складного завдання. Важливим є виявлення стосунків між учнями (дружніх, напружених, конфліктних); наявність мікрогруп, що будуються як на позитивних, так і на негативних засадах; чи сприяє мікроклімат у класі доброму настрою. За допомогою згаданої анкети з’ясовується, чи є позитивні традиції в класному колективі, чи є взаємодопомога, які фактори заважають добре вчитися тощо.

Роботі з батьками теж передують глибока аналітична робота. Вона також мала кілька спрямувань: з одного боку – з’ясування в учнів стану емоційної атмосфери в сім’ї, з другого – з’ясування цього ракурсу через сприймання батьків. Такими стали ділові, рольові ігри, вирішення проблемних виховних ситуацій тощо.

Отже, комплексне вивчення школярів, особливо з “групи ризику” давала можливість одержання інформації про найрізноманітніше коло питань, що цікавила педагогів і батьків.

Висновки. Отже, спрямування педагогічної діагностики в роботі зі школярами в умовах превентивного виховного середовища полягає, по-перше, у виявленні факторів негативного впливу на учнів; по-друге, у пошуках стратегії позитивної соціальної адаптації школярів на основі їх захисту, допомоги у визначенні соціально цінних орієнтацій. Запропонована діагностика на рівні мікрорайону (району), школи, класу та вивчення індивідуальності учня дає можливість комплексно досягнути соціально-педагогічну ситуацію умов життєдіяльності неповнолітніх, визначити фактори ризику, і на цій основі намітити прийоми корекції.

Це дозволяє зробити висновок, що педагогічна профілактика, як і вся діяльність школи, не об’єднана загальною системою роботи. Розрізненість профілактичних дій призводить до того, що в школі авторитарно розбираються з учнями із девіантною поведінкою без постановки мети і вибору завдань з оволодіння критичними ситуаціями ризику. Звідси випливає, що центром соціально-профілактичної роботи в мікрорайоні має бути школа. Тільки через школу потрібно проводити

профілактико-корекційну роботу, вирішення проблемних ситуацій життєдіяльності школярів, організації системи профілактики негативної поведінки.

Таким чином, правильно проведена діагностика дає можливість грамотно будувати профілактичну роботу в системі “вчителі – учні – батьки – соціокультурне середовище” на основі допомоги і захисту дитини. Ця робота спрямовується, на виявлення факторів негативного впливу на учнів; на пошуки стратегії соціально цінної адаптації підлітків на основі їх захисту і допомоги, визначення алгоритмів профілактичної роботи на різних рівнях; на прогнозування можливих ситуацій ризику.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гонтаровська Н. Освітнє середовище як фактор особистості дитини : [монографія] / Н. Гонтаровська. – К. : Дніпро – VAL, 2010. – 623 с.
2. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : [навч. пос.] / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. – О. : ТОВ “Інтерпрінт”, 2006. – 284 с.
3. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект: монографія / Тетяна Євгенівна Федорченко. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – 2011. – 488 с.
4. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних впливів суспільства в сучасному освітньому середовищі : [монографія] / Надія Миколаївна Чернуха. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 302 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Федорченко Тетяна Євгенівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України.

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград)

РОЗВИТОК МУЗИЧНО ОСВІТИ У ПЕРІОД ПРОСВІТНИЦТВА

У статті обґрунтовано становлення і розвиток музичної освіти у період Просвітництва, застосування музики як засобу естетичного виховання молоді.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, професійне і аматорське музикування, народна музика, хоровий жанр, вокальна музика, інструментальне музикування, церковна музика, багатоголосний спів.

The paper grounds the development of musical education in the period of Middle Ages and the Enlightenment. The usage of music as the means of aesthetic upbringing of the youth is discussed. The leading place is given to the choral, instrumental and vocal genres, musical-enlightening activity of the composers and the singers. Besides the author has proposed the methods and the ways of mastering the peculiarities of the musical art by the pupils of secondary educational institutions and the methods of forming musical culture of different social stratas.

Key words: musical education, musical aesthetic upbringing, the epoch of Middle Ages and the Enlightenment, professional and amateur activity, folk music, choral genre, vocal music, instrumental music activity, church music, multi-vocal singing.

Постановка проблеми. Професійне становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва значною мірою залежить від узагальнення й переосмислення попередніх надбань та історичного досвіду становлення системи музичної освіти й розвитку музично-просвітницьких традицій у релігійно-духовному, світському та народному середовищах. Усвідомлення основних векторів філософії музичної освіти, культурно-історичних передумов, педагогічних концепцій, закономірностей і тенденцій є актуальним і своєчасним, допоможе майбутнім фахівцям у їхньому професійному самовизначенні, виборі найбільш ефективних засобів, форм і методів організації навчально-виховного процесу з опанування цінностей вітчизняної музичної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз джерел педагогічного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними та зарубіжними науковцями О.Апраксиною, Л.Масол, О.Михайличенком, Г.Ніколаї, О.Ніколаєвою, О.Олексюк, В.Орловим, О.Отіч, Г.Падалкою, О.Ростовським, К.Шамаєвою досліджено становлення і розвиток музичної освіти і масового музичного виховання дітей та молоді у певні історичні періоди, виявлено вплив різних підходів і концепцій на музично-естетичне виховання молоді. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження названих авторів, дає змогу простежити розвиток музичної освіти у період Просвітництва.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні основних положень та підходів в організації музичної освіти епохи Просвітництва.

Виклад основного матеріалу. На зміну епосі Відродження приходить епоха Просвітництва, пов'язана з розвитком наукової, філософської та суспільної думки. Почавшись в Англії, рух просвітництва як філософська течія XVIII століття поширився на Францію, Німеччину, Центральну Європу. *В основі просвітницького руху лежить раціоналізм і вільнодумство, критика наявних на той час традиційних інститутів, звичаїв і моралі. Просвітництво похитнуло авторитет аристократії і*